

Многотомна българско-полска съпоставителна граматика

VIOLETTA KOSESKA-TOSZEWA

A MULTI-VOLUME BULGARIAN-POLISH CONTRASTIVE GRAMMAR

(Summary)

The Bulgarian-Polish Contrastive Grammar (BPSG) is the first and only comprehensive attempt for a contrastive semantic study based on a specially elaborated interlanguage. The work consists of 9 volumes published in a series of 12 books. The research presented in the BPCG belongs to the contemporary investigatory paradigm that takes advantage of predicate-argument structure, quantification and the theory of the processes known as Petri nets. The work deals with fundamental universal semantic categories such as tense, modality, definiteness and semantic case that have not yet received proper treatment in the academic grammars of Bulgarian and Polish.

0.0. **История.** *Българско-полската съпоставителна граматика* (БПСГ) се състои от 12 тома. Шестият том обхваща четири монографични части (БПСГ 1988-2008). Цялото издание на тази академична граматика не е достъпно в Полша. Първите четири тома излязоха на български език в София, останалите четири тома излязоха на полски. Последният девети том, посветен на словообразуването, е под печат. Издаването на Граматиката в България и в Полша и на два езика създава затруднения в нейното разпространение и не улеснява самото възприемане на изследването.

В периода 1976-1981 г. колектив на южнославянската секция в Института по славянознание към ПАН в състав: К. Фелешко, В. Косеска-Тошева, М. Коритковска, Й. Миндак и И. Савицка изработи проект за две съпоставителни граматика: българско-полска и сърбохърватско-полска. В онова време не само за славянските езици това беше новаторски проект за *семантична съпоставителна граматика*, основаващ се на логико-семантични изследвания на двата езика (Студии 1984). От българска страна научни експерти и критици на възприетата от полския колектив теоретична и методологична основа бяха Св. Иванчев и Р. Ницолова, а от полска страна същите функции изпълняваха К. Фелешко, Р. Ласковски, К. Полански и Я. Шатковски. Заедно с научните редактори те се грижеха за теоретичното единство и последователност на Граматиката (научни редактори на I том бяха В. Косеска-Тошева, Св. Иванчев и Й. Пенчев).

1.0. **Граматични студии.** Едновременно с подготовката на поредните токове на БПСГ

излизаше и серията *Studia gramatyczne bulgarsko-polskie*, която се състои от седем тома (Студии 1986-2003). В нея се публикуваха теоретичните и методологични дискусии по проблемите на Граматиката. Последният седми том от серията бе замислен като един вид справочник върху БПСГ и затова има две езикови версии: полска и българска (Косеска-Тошева, Балтова 2004).

2.0. Граматика (БПСГ). Първият том съдържа съпоставка на фонетиката и фонологията на двата езика. Следват томовете, посветени на избрани семантични категории и на техните изразни средства в българския и полския език. Днес можем да кажем, че бяха създадени две равностойни граматика – на българския и на полския език, свързани чрез семантичен език посредник и описващи следните семантични категории в двата езика:

1. определеност/неопределеност (В. Косеска-Тошева, Г. Гаргов);
2. количество (Л. Крумова, Р. Рошко);
3. степен (М. Чоролеева, А. Петрова-Василевич);
4. комуникант (И. Гугуланова, П. Баракова, М. Шимански);
5. падеж: избрани типове аргументни позиции в двата езика (М. Коритковска);
6. модалност (В. Косеска-Тошева, В. Малджиева, Й. Пенчев – теория на описанието)
- 6а. имперцептивна модалност (М. Коритковска, Р. Рошко);
- 6б. хипотетична , иреална, оптативна и императивна модалност (В. Малджиева);
- 6в. интерогативна модалност (М. Коритковска);
7. време (В. Косеска-Тошева);
8. аспект (Ст. Каролак).

2.1. Семантична конфронтация. За езиковедите, интересуващи се от теоретичните принципи на описанието на езиците, новост беше семантичната конфронтация на два езика, осъществявана за първи път в света с помощта на **език посредник**, т.е. на *система от понятия, извеждани чрез логико-математически методи и използвани като изходна точка в съпоставката на двата изследвани езика.*

Прилаганият метод, основаващ се на език посредник, който се доразвива във всеки следващ том, гарантира получаването на меродавни и сравними резултати от конфронтацията на произволни езици. Анализът на семантичните категории осигурява еднородност на съпоставителното описание. За първи път в БПСГ бяха описани много незабелязани досега факти от академичните граматика на българския и полския език. За полския език това е изчерпателното описание на семантичните категории време и вид, на различните модални категории, за които почти нищо не се знаеше, на категориите определеност, количество и комуникант. Подобно е положението и с българския език, който беше третиран равностойно на полския чрез езика посредник. Така беше осъществена конфронтация на аналитичен език със синтетичен.

3.0. Семантични теории. Семантичните толове на БПСГ се основават на математико-логически теории: теорията на квантификацията, съвременната теория на процесите, наричана мрежите на Петри, теорията на логическите предикатно-аргументни структури, подходящи за описанието на естествения език. Семантиката разбираме така, както е в трудовете на Б. Ръсел и

Х. Рашова, които приемат „пряк подход към семантиката“ и в изследванията на Баруайс и Пери по ситуационна семантика (Ръсел 1967; Рашова 1975; Баруайс, Пери 1983; Купър 1996).

Независимо от това към какво направление спада дадена теория за значението, тя трябва да има предвид широко и интуитивно разбраната информация като способност на някои фрагменти от действителността да променят състояния на съзнанието. Тясната дефиниция на понятието информация се отъждествява с „абстрактна величина, която може да се съхранява в някои обекти, да бъде разпространявана между обекти, да се преработва в някои обекти и да се прилага за управление на обекти, при което под обекти се разбира живи организми, технически съоръжения или системи от такива обекти“ (Мазуркевич 1970). Всяка семантична теория трябва да взема под внимание връзката между *информация* и *знание*. Тя се изразява в това, че носители на информацията са всички процеси, които променят нашето знание. Що се отнася до понятието *знание*, би трябвало да се примирим с тезата на Б. Ръсел, че то не е точно и че се слива с това, което разбираме под „вероятно мнение“. Същността на по-горните отношения най-често се илюстрира със семантично и структурно „прости“ примери като: *Във Варшава вали дъжд*. Анализът на подобно изречение изглежда така: приемайки, че казващият това изречение (И), не лъже съзнателно, то адресатът (А) ще научи, първо, нещо за действителността (за обектите и за системата от обекти). Второ, адресатът ще се осведоми и за съзнанието на този, който изрича изречението (И), а именно, че изговарящият изречението (И) твърди, че във Варшава вали дъжд. Вторият тип знание, получено чрез изказаното изречение, е много съществен за комуникативния акт. Ако адресатът (А) не приеме втория тип знание, той няма да може да разглежда изречението (И) като източник на знание. Това пък означава, че комуникативният акт няма да бъде успешен. Освен информацията съвременните лингвистични теории приемат още едно понятие, което ще наречем класифицираща способност на естествения език. Способността на езика да различава (класифицира) състояния на реалния свят най-често се използва в теориите за значението в обратна посока, т.е. класифицират се самите фрагменти на езика. Класификацията се свежда до разграничаване на два класа изрази:

- езикови изрази, отнасящи се до състоянията на реалния свят;
- езикови изрази, отнасящи се до нашето съзнание.

Класовете от езиково различни състояния на материалния свят образуват областта на релевантните за езика фрагменти от действителността. Това са *предметите (обектите)*, техните свойства и отношенията между тях. Според традиционната логика *свойствата и отношенията* създават понятията предикати, които като свойства са едноместни, а като отношения са двуместни и т.н. *Класовете* от езиково неразличими състояния на съзнанието образуват всички представи, които се намират в дадения клас, обособяван във всички видове класификации. Традиционно и като се следва Лок (Лок 1948), се приема те да се наричат „идеи“. Следователно семантичните теории можем да разбираме като теории за класификационните възможности, които притежава естественият език.

3.1. Различията между семантичните теории по отношение на разбирането и интерпретацията на значението позволяват да се обособят три групи:

3.1.1. В първата група влизат семантичните теории, чиито привърженици подчертават различителната функция на езика, докато способността на езика да различава състояния на реалния свят се смята за вторична и произтичаща от първата. Тези теории условно ще назовем *ментални*. Приема се след Лок, че думите могат да заместват обектите от реалния свят само затова, че идеите сами по себе си могат да заместват (да символизират) действителните обекти. Основна методологична трудност в подобни теории е принципната невъзможност да се класифицират представите на индивидуалното съзнание. Вторият, не по-малко сложен проблем, е отношението между идеите и реалния свят. Той се свежда до принципа, че идеите, а не думите, могат да означават нещо. Недостатък на тези теории е, че водят до безкрайна регресия, т.е. идеите символизират идеи,

които символизират идеи, които... и т.н. Стига се до признаването на такова равнище на разсъжденията, при което идеите символизират непосредствено обектите от реалния свят. Така отново се връщаме към проблема за отношението между реалния свят и идеите. Това са методологични трудности, които карат много изследователи да се отказват от менталните семантични теории в съвременната лингвистика.

3.1.2. **Към втората група спадат семантичните теории**, които се интересуват от външните възможности на естествения език да означава реалния свят. **Думите се групират около начина, по който описват реалния свят, а не около идеите, които изразяват.** Тези теории е прието да се наричат **теории на прякото отношение към семантиката**. Принципът на прякото отношение означава, че релацията между езика и реалния свят **не създава проблеми**. Централно място в концепцията заема **езиковата класификация** на реалния свят, която задължително имплицира **някаква класификация на явленията на съзнанието (на идеите)**. В сложното изречение: *Кажик ми каза преди малко, че Марта по правило спи до дванайсет* подчиненото изречение *че Марта по правило спи до дванайсет* не отразява външни обекти, а състояние на Кажик, изразяващо се в мисълта му за това, че „Марта по правило спи до дванайсет“. Прякото отношение към семантиката позволява да се вземат предвид и „идеите“. Учените от това семантично направление се интересуват от един известен, но съвсем не тривиален факт. Става въпрос за това, че едни и същи езикови форми (думи, конструкции от изрази и изречения) могат да носят съвсем различна информация. Доколкото в другите семантични школи значението се дефинира чрез два абстрактни обекта – у Фреге (Фреге 1892) това са *истина и фалш* – то в разглежданото второ течение на семантичните теории в дефиницията на значението на изречението се въвежда понятието *ситуация* и значението на изречението започва да се дефинира като множество от абстрактни ситуации (Баруайс, Пери 1983).

3.1.2.3. **Стандартен и класически пример за теории с пряко отношение към семантиката** са теориите на денотацията и дескрипциите на Б. Ръсел (Ръсел 1967), приложени във II том на БПСГ (Косеска, Гаргов 1990) и логиката на предикатите от първия ред, която като екстензионална логика се прилага към естествения език със значителни ограничения (Рашова 1975).

3.2. **Трето семантично направление**. Доста опростено може да се твърди, че третото направление семантични теории се формира около трудовете на Фреге и критичното му отношение към преките семантики. Фреге упреква привържениците на прекия подход към семантиката на естествения език, че **не разграничават строго денотат, дума и смисъл** (Косеска, Гаргов 1990). Според него значенията на названия като Вечерница и Зорница не могат да се разграничат, защото денотират един и същи обект (денотат), т.е. планетата Венера. Освен това Фреге забелязва, че в естествения език има смислени изрази, които не денотират нищо от реалния свят. Тези наблюдения му дават основание да въведе в семантичните теории още един необходим клас понятия – класа на *смислите*. Фреге смята, че единството на една семантична теория на естествения език се определя не само от класовете на идеите и предметите (обектите), но и от класа на техните релации и структура, т.е. от класа на смислите. Така той слага началото на едно от направленията в логическата семантика, което по-късно се определя като *интензионална логика* и е най-пълно представено в трудовете на Р. Монтегю по формална семантика на естествените езици (Монтегю 1975).

3.3. Няма съмнение, че когато употребяваме двата дескриптивни изрази Вечерница и Зорница, говорим по различен начин за Венера и че двата изрази се различават по значение. Щом тези изрази имат различно значение, според Г. Райл планетата Венера, описана с тях, не може да бъде това, което изразите означават. Той се позовава на трудовете на Дж. С. Мил, който забелязва и признава това открито. Приведените примери Вечерница и Зорница са широко дискутирани в научната литература, а по наше мнение те са *класификатори на различни състояния на човешкото съзнание*.

3.4. Горните разсъждения са от голямо значение, понеже в БПСГ беше възприета методология на описанието, близка до представеното в този раздел второ направление в теориите за значението в естествените езици (Косеска, Гаргов 1990). Теорията на дескрипциите и денотацията на Б. Ръсел убедиха авторите да приемат преките семантики. От друга страна, както признават в своите трудове Баруайс и Купър, ситуационната семантика е близка до идеите на Б. Ръсел и А. Мостовски, а също и до интуицията на тези лингвисти, които работят с методите на функционалната граматика (Баруайс, Пери 1983).

3.5. Струва ни се съществен не само принципът на екстензионалността, който гласи, че „истинността или неистинността на някое изказване за твърдението “Р” зависи изключително от истинността или неистинността на самото “Р” и че истинността или неистинността на всяко твърдение, съдържащо пропозитивна функция, зависи изключително от екстензията на тази функция, т.е. от редицата стойности, за които пропозитивната функция е истинна“ (Рашова 1975). Не омаловажаваме и старата идея на Карнап, който акцентира върху дихотомията екстензия/интензия. Както пише Б. Ръсел, знаем, че например „А вярва, че Р“. Очевидно човек може да вярва на някои твърдения, а да не вярва на други и следователно истинността на „А вярва, че Р“ не зависи изключително от истинността или неистинността на Р (Ръсел 1959: 128, 129). В Граматиката се базираме на ситуационната семантика като на теория, която не само не противоречи на Б. Ръсел, но е близка и до мрежите на Петри, една теория с пряк подход към семантиката на естествения език. В БПСГ мрежите на Петри са основа за описанието на семантичните категории определеност/неопределеност, темпоралност и модалност, а и на всички останали семантични категории, които могат да се опишат с помощта на понятията състояние, събитие, дискретен процес и чрез квантификацията на състоянията и събитията.

4.0. **Посока на описанието.** Беше решено описанието да изхожда от съдържанието към формата (от семантичните към формалните структури). Обратната посока от формата към съдържанието, която се спазва все още много често в лингвистичните изследвания, не дава възможност да се опише подробно и изчерпателно проблемът, тъй като формата и формалните структури във всеки естествен език са по принцип многозначни. Това изисква от изследователя да разграничава строго езиковата форма от значението. Нашият опит показва, че съпоставителното описание от форма към съдържание, не е пълноценно, тъй като описанието на един език се свежда до описание с помощта на друг език. Подобен подход прилагат много известни конфронтативни граматикати. В тях се описва един език, най-често чуждия, с помощта на друг, родния. Не е възможно да се разглеждат равностойно съпоставяните езици, ако не се направи опит да се създаде семантичен език посредник.

4.1. **Език посредник.** Както бе посочено, БПСГ е първият и единствен досега в света опит за семантична конфронтация с постепенно обогатяващ се език посредник. Желателно беше език посредник да не е никой от съпоставяните езици, но това е трудно за осъществяване теоретично изискване поради необходимостта да се отделят основните семантични категории, съставляващи структурата на езика посредник. Езикът посредник трябва да се състои от емпирични понятия, откривани в хода на едновременното изследване на поне два езика. Конструиранието на езика посредник би било неразрешима задача, ако се изследваше само формалната структура на двата езика. Езикът посредник се явява като резултат от теоретични конфронтативни проучвания и представлява система от понятия, които са подбрани от непротиворечиви теории за описание на съпоставяните езици. В хода на изследванията езикът посредник се развива постепенно и се обогатява с нови понятия. Смятаме за най-важно изискването да се създава език посредник на базата на теории, които не водят до противоречия. Например за установяването на основните семантични единици в езика посредник, описващ езиковата категория определеност/неопределеност, може да се приложи теорията на референцията или теорията на определените дескрипции и квантификацията, но не може да се приложат едновременно двете теории, защото това води до

вътрешни противоречия в системата от понятия на езика посредник. Още от втория том (Косеска, Гаргов 1990) произтича ясно, че описание, което изхожда от българските формални езикови средства, е коренно различно от описанието, което има за изходен пункт формалните средства на полския език. От решаващо значение е и фактът, че българският език има богат инвентар от морфологични средства за изразяване на понятията определеност и неопределеност (Косеска, Мазуркевич 1988). Езикът посредник, познат от втория том на БПСГ, особено понятията, свързани с квантификацията на времето, се развива в седмия том. Езикът посредник, използван в съпоставителното описание на семантичната категория определеност/неопределеност в българския и полския език, се гради върху принципа за квантификационния характер на тази категория. Едно от основните понятия – единичността (на елемент и на множество) се записва с помощта на езиковата конструкция йота-оператор, екзистенциалността – чрез екзистенциален кванторен израз, а всеобщността – с помощта на кванторен израз за всеобщност и т.н. Във втория том на БПСГ за първи път бе направен опит да се използва език посредник за езикова конфронтация. В следващите токове езикът посредник се обогати с понятия, описващи модалността и семантичната категория време благодарение на привлечената съвременна теория на процесите, наричана мрежи на Петри (Мазуркевич 1986; Косеска, Мазуркевич 1988).

5.0. **Когнитивен подход.** Ако например искаме да опишем съдържанието на всеобщата квантификация в семантичната структура на българското изречение, трябва да вземем под внимание езикови явления от морфологичното равнище – определителния член, но трябва да се посочат и лексикалните средства на квантора за всеобщност както в именната, така и във вербалната фраза, напр. *всеки* и *винаги*. Точното разграничаване на морфологичното, синтактичното и лексикалното равнище не позволява да се обхванат комплексно семантичните явления. Заслужава да се отбележи, че изследванията ни по теоретична семантика премахват строгото деление между граматичното и лексикалното равнище и внасят много нови сведения за описваните факти. Този подход наричаме когнитивен. Когнитивните изследвания разбираме като теоретични семантични разработки, които изискват да се оперира с езикови средства от различните равнища – лексикалното и граматичното – и то комплексно, като цялост. От друга страна, според нуждите използваме по-широки езикови ситуации, в които интересуващите ни явления са еднозначно разбирани от носителите на езика. Тези ситуации винаги отчитат състояния на комуникантите и на тяхното отношение към съобщаваното съдържание.

6.0. **Семантичната категория време. Примери.** Избрани примери ще илюстрират описанието на семантичната категория време в двата езика. В VII том на БПСГ семантичната категория време се описва с мрежов, а не с линеен модел. За първи път А. Мазуркевич (Мазуркевич 1986) и по-късно В. Косеска-Тошева и А. Мазуркевич (Косеска, Мазуркевич 1988) приложиха теорията на мрежите в описанието на темпоралните и модалните явления на естествения език. Мрежите на Петри са инструмент, независим от естествените езици и следователно индиферентен спрямо тях. Простотата на мрежите (базират се само на три първични понятия: състояние, събитие и взаимната им последователност), съчетана с тяхната обяснителна сила, ги издига до ролята на теоретичен език посредник (*tertium comparationis*) в съпоставителните изследвания на естествените езици. Приемаме понятията състояние и събитие за фундаментални единици в описанието на времето. Времевата разтегливост на състоянията и мигновеността на събитията са най-важните им различителни признаци. Състоянията имат продължителност, а събитията могат само да се случват. Абстрактното съответствие на това различие е разликата между отсечката върху правата линия (състоянието) и точката, лежаща върху нея (събитието). На понятието процес в мрежите съответства конфигурация от събития и състояния, свързани чрез отношението предходност:следходност. Ето мрежовият запис на значението на претеритните форми в полския и в българския език:

1. Събитие, състояло се преди състоянието на изказването.

В българския език такава темпорално съдържание изразява формата на аориста, образуван от свършени глаголи, а в полския – претеритът от свършени глаголи:

Щъркелът се върна в гнездото си. – Wocian wrocil do gniazda.

(Мрежова парафраза: Преди състоянието на изказването се е състояло събитието „връщане на щъркела в гнездото“).

2. Единична конфигурация от състояние и събитие.

Този тип темпорално съдържание в българския език изразява формата на аориста от несвършени глаголи, а в полския – претеритът от несвършени глаголи. В двата езика глаголните форми са придружавани от единични квантификационни изрази, срв. изреченията от типа:

Той точно тогава боледува от грип. – On wlasnie wtedy chorowal na grype.

(Става въпрос за единична конфигурация от състояние и събитие).

3. Многократно проявление на същата комбинация от състояние и събитие.

Това съдържание изразява българският аорист от несвършени глаголи и полският претерит от несвършен вид, но езиковата ситуация се свързва с количествена, а не с логическа квантификация, срв.

Тази седмица той ходи пеша няколко пъти до центъра на града. – W tym tygodniu on kilka razy chodzil pieszo do centrum miasta.

4. Комбинация от състояния и събития, състояли се преди състоянието на изказването.

Българската форма на имперфекта от несвършени глаголи подчертава състояния, които продължават в миналото, докато формата на аориста от несвършени глаголи подчертава състояли се в миналото събития, прекъсващи описваните състояния. Тези нюанси в значението се разкриват с квантификационни различия, характерни за българския аорист, който се образува от свършени и несвършени глаголи и запазва място само за кванторна единичност, а имперфектът от несвършени глаголи запазва място за всички видове квантори и обсег и обсег на кванторите. Полският език разграничава тези значения чрез избор на квантификационни изрази, които се явяват заедно с претеритната форма, образувана от несвършени глаголи, срв. примерите от типа:

Той понякога намираще време за разходка. – On od czasu do czasu znajdowal czas na spacer.

5. Състояние, което продължава преди състоянието на изказването и което е свързано със събитие и със състояние, протичащо съвместно със състоянието на изказването.

Такова съдържание в българския език се изразява с формата на перфекта, а в полския – с претеритната форма, която понякога се явява в съседство със сегашна форма. Изразяваното минало състояние не е завършено преди състоянието на изказването, както става при употребата на аорист от несвършен вид. Резултатът след миналото състояние е актуален по време на състоянието на изказването:

Той е боледувал от грип (и сега още кашля). – On chorowal na grype (i teraz wciaz kaszle).

Следващите схеми на мрежите показват разликите в значенията на българския аорист и

имперфект и на техните полски съответствия.

АОРИСТ ОТ СВЪРШЕНИ ГЛАГОЛИ

Той се разболя от грип. – On zachorował na grype.

ПЕРФЕКТ ОТ НЕСВЪРШЕНИ ГЛАГОЛИ

Той е боледувал от грип. – On chorował (i wciąż jeszcze choruje) na grype.

ПЕРФЕКТ ОТ СВЪРШЕНИ ГЛАГОЛИ

Той се е разболял от грип. – On zachorował na grype (i nadal choruje).

Мрежовото описание помага да се разберат модални и темпорални явления в двата езика, които не бяха разпознати досега в литературата по тази проблематика. Благодарение на мрежите беше отхвърлен митът за сравнително простата система от времена в полския език. Никой не е описвал кванторни значения на времената в полския. Както сочи българският материал, без мрежите не може да се разграничи употребата на аорист от несвършени глаголи от употребата на имперфекта от несвършен вид. Въпреки еднаквата информация за вида на аористните и имперфектните форми от несвършени глаголи те предоставят различна темпорална информация. В двата случая имаме комбинация от събития и състояния, състояли се преди състоянието на изказването, но, използвайки имперфектната форма, ние подчертаваме състояния, които продължават в миналото, докато в случая с аорист от несвършен вид подчертаваме състояния се в миналото събития, които прекъсват описваните състояния. Тези различни оттенъци в значението се подсилват чрез квантификационни различия, присъщи на аориста. Както вече споменахме, независимо от вида аористът от свършени и от несвършени глаголи запазва място за всички видове квантификации по обхват. Този факт обяснява различната дистрибуция на двете форми в българския език (Косеска, Мазуркевич 1988; Косеска, Гаргов 1990). Аористът, образуван от двата вида на глагола, може да изразява само единичност и затова е самостоятелен и независим от контекста, носител на това кванторно значение. Имперфектът от несвършени глаголи не е форма, която самостоятелно изразява кванторно значение. Имперфектът може да запазва място както за всеобща квантификация,

така и за екзистенциална, а макар и рядко се среща и в контексти с единично квантифицирана темпорална информация. Имперфектът винаги изразява квантификация само по състояния, а не по събития, срв. *Тя седеше пред прозореца*. В подобни употреби имперфектът в зависимост от доизказването на квантификацията може да изразява всеобщност: *Тя винаги седеше пред прозореца*. – *Ona zawsze siedziała przy oknie*. Може да изразява и екзистенциална квантификация, напр. в изречението: *Тя понякога седеше пред прозореца*. – *Ona czasem siedziała przy oknie*. Както посочих по-горе имперфектът от несвършени глаголи се среща по изключение и в значение, аналогично на формите за сегашно време: *В точно този момент той я обичаше*. – *W tej własnie chwili on ja kochał*. В случая единичната квантификация се отнася за минало състояние, което продължава по време на ситуацията, избрана като единствена (точно в този момент...)

От съпоставката на употребите на българския аорист и имперфект се вижда, че аористът от свършени и несвършени глаголи изразява изключително единична квантификация на събития и състояния, а имперфектът от несвършени и свършени глаголи може да изразява екзистенциалност и всеобщност на конфигурации от състояния и събития, а, макар и доста рядко, може да изразява както презенса и единичност на състоянията. Заслужава да се подчертае, че полският език по-често от българския се справя с изразяването на темпорални значения, използвайки лексикални средства, които са квантификационни изрази (т.е. не само чрез глаголни форми). Когато искаме точно да предадем темпоралното значение на резултативния перфект, се нуждаем от две полски форми на глагола, а не от една, както е в българския. Всички елементи на темпоралността могат да се изразят в двата езика, но трябва да се обърне внимание на това, че някои темпорални значения нямаше да бъдат забелязани в полския език, ако не беше съпоставката с българския. Необходимо е да се подчертае огромното значение на опозицията определеност:неопределеност за разбирането на семантичната категория темпоралност, изразявана чрез квантификация на времето и също така на факта, че в полския език тя може да засяга вида и времето, а в българския преди всичко времето (Косеска, Коритковска, Рошко 2007).

7.0. Синтез на Българско-полската съпоставителна граматика или на Полско-българската съпоставителна граматика. Синтезът на граматиката трябва да направи всеобщодостъпни резултатите от многогодишния труд на многобройния международен авторски колектив от езиковеди и логици, занимаващи се с въпросите на естествения език (Косеска, Коритковска, Рошко 2007). Промяната на реда на езиците в заглавието не е случайна, а подчертава равнопоставеността на езиковия материал, описван чрез език посредник.

Трябва да се отбележи, че Граматиката представя нов подход към важни теоретични въпроси и повдига много проблеми, които поради липсата на съпоставителна перспектива на полския език оставаха досега неизследвани или неразпознавани в достатъчна степен. Подходът е ценен в изучаването на езика, в преводите от полски и на полски. Новото, непознато досега описание на полския език, видян от перспективата на друг език, ще заинтересува полонистите Славистите ще допълнят своите знания за семантиката и спецификата на системите на двата езика, принадлежащи на различни славянски групи (южнославянската и западнославянската). За специалистите по общо и теоретично езикознание *новост* е семантичната конфронтация на два езика, осъществена за първи път чрез език посредник. Синтезът не е сбор от избрани проблеми, подбрани са съществени за описанието на езика и неразработени досега универсални семантични категории като основните езикови категории време, модалност, определеност и семантичен падеж, които не са разработени изчерпателно в академичните граматика на двата езика. *Последователността в синтетичното изследване не е според номера на издаваните томовете, а спазва общоприетия принцип за подреждането на компонентите в семантичната структура на изречението*. От най-външната страна на семантичната структура на изречението е модалната характеристика, следвана от времето, подреждането на кванторите и предикатно-аргументните позиции. Томовете на Граматиката не са сбито обобщение на анализирани проблеми, а описание на избрани семантични категории,

подредени според мястото им в семантичната структура на полското и българското изречение. Поместеният в края на синтезиращия том раздел за езика посредник е много важен за разбирането на теоретичната концепция на Граматиката. Това е език от понятия, въз основа на които е осъществено равностойно описание на явления в двата езика.

ЛИТЕРАТУРА

Баруайс, Пери 1983: *Barwise, J., J. Perry*. Situations and Attitudes. Bradford Books, MIT.

БПСГ 1988-2008: Българско-полска съпоставителна граматика.

БПСГ-1, 1988: Българско-полска съпоставителна граматика. *Sawicka, I., T. Bojadzhiev*. *Bylgarsko-polska sypostavitelna gramatika, tom 1. Fonetika i fonologija, Sofia*.

БПСГ-2, 1990: Българско-полска съпоставителна граматика. *Koseska-Toszewa, V., G. Gargov*. *Bylgarsko-polska sypostavitelna gramatika, tom 2. Semantichnata kategorija opredelenost/neopredelenost. Sofia*.

БПСГ-3, 1994: Българско-полска съпоставителна граматика. *Krumova-Cvetkova, L., R. Roshko; A. Petrova, M. Choroleeva*. *Bylgarsko-polska sypostavitelna gramatika, tom 3. Semantichnite kategorii kolichestvo i stepen, Sofia, 15-38*.

БПСГ-4, 1993: Българско-полска съпоставителна граматика. *Gugulanova, I., M. Shimanski, P. Barakova*. *Bylgarsko-polska sypostavitelna gramatika, tom 4. Semantichnata kategorija komunikant, Sofia*.

БПСГ-5-1, 1992: Българско-полска съпоставителна граматика. *Korytkowska, M*. *Gramatyka konfrontatywna bulgarsko-polska, tom 5, cz. 1. Tytu pozycji predykatoowo-argumentowych, Warszawa*.

БПСГ-6-1, 1995: Българско-полска съпоставителна граматика. *Koseska-Toszewa, V., V. Maldzieva, J. Penchev*. *Gramatyka konfrontatywna bulgarsko-polska, tom 6, cz. 1. Modalnosc. Teoretyczne problemy opisu, Warszawa*.

БПСГ-6-2, 1997: Българско-полска съпоставителна граматика. *Korytkowska, M., R. Roszko*. *Gramatyka konfrontatywna bulgarsko-polska, tom 6, cz. 2. Modalnosc imperceptywna, Warszawa*.

БПСГ-6-3 2003: Българско-полска съпоставителна граматика. *Maldzieva, V*. *Gramatyka konfrontatywna bulgarsko-polska, tom 6, cz. 3. Modalnosc: hipotetycznosc, irrealnosc, optatywnosc i-imperatywnosc, warunkowosc, Warszawa*.

БПСГ-6-4, 2004: Българско-полска съпоставителна граматика. *Korytkowska, M*. *Modalnosc interogatywna pytania o rozstrzygniecie, Warszawa*.

БПСГ-7, 2006: Българско-полска съпоставителна граматика. *Koseska-Toszewa, V*. *Gramatyka konfrontatywna bulgarsko-polska, tom 7. Semantyczna kategorija czasu, SOW, Warszawa*.

БПСГ-8, 2008: Българско-полска съпоставителна граматика. *Karolak, S*. *Gramatyka konfrontatywna bulgarsko-polska, t.8. Semantyczna kategorija aspektu, SOW*.

БПСГ-9: Българско-полска съпоставителна граматика. (w przygotowywaniu do druku): *Baltova, J., W. Maldzieva*. *Gramatyka konfrontatywna bulgarsko-polska, t. 9. Slowotworstwo*.

Заимов 1982: *Заимов, Й*. Супрасълски или Ретков сборник. Увод и коментар на старобългарския текст. С.

Косеска-Тошева, Балтова 2004: *Косеска-Тошева, В., Ю. Балтова*. Българско-полски граматични студии, Справочник по академичната Българско-полска съпоставителна граматика. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“. С

Косеска, Гаргов 1990: *Косеска-Тошева, В., Г. Гаргов*. Семантичната категория опре-деленост/неопределеност, Българско-полска съпоставителна граматика (= GKBP), т. 2, С.

Косеска, Коритковска, Рошко 2007: *Koseska-Toszewa, V., M. Korytkowska, R. Roszko*. Polsko-bulgarska gramatyka konfrontatywna. – Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.

Косеска, Мазуркевич 1988: *Koseska-Toszewa, V., A. Mazurkiewicz*. Net Representation of Sentences in Natural Languages. – Lecture Notes in Computer Science 340. Advances in Petri Nets, Springer-Verlag, p. 249-266.

Купър 1996: *Cooper, R.* The Role of Situations and Generalized Quantifiers. Shalom Lappin (ed.): The Handbook of Contemporary Semantic Theory. Oxford.

Лок 1948: *Lock, J.* Collected Works. Vol. 1, 2, London.

Мазуркевич 1986: *Mazurkiewicz, A.* Zdarzenia i stany: elementy temporalności. – In: Studia gramatyczne bulgarsko-polskie, t. I, Temporalność, Wrocław, p. 7-21.

Мазуркевич 1970: *Mazurkiewicz, A.* Problemy języków formalnych w automatycznym przetwarzaniu informacji. – Problemy przetwarzania informacji, Warszawa, s.~15-62.

Мазуркевич (под печат): *Mazurkiewicz, A.* A formal description of temporality (Petri net approach).

Монтегю 1975: *Montague, R.* Formal Philosophy. Selected Papers of R. Montague. New Haven.

Проект 1984: Projekt gramatyki konfrontatywnej bulgarsko-polskiej i serbskochorwacko-polskiej, Wstęp. – In: Studia polsko-poludniowoslowianskie, Wrocław, red. Kazimierz Polanski.

Райл 1967: *Ryll, G.* Teoria znaczenia. – In: Logika i język, red. J. Pelc, Warszawa, p. 485-535.

Рашова 1975: *Rasiowa, H.* Wstęp do matematyki współczesnej. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Ръсел 1959: *Russell, B.* Moj rozwój filozoficzny, Warszawa, s.~128, 129, 145.

Ръсел 1967: *Russell, B.* Denotowanie, Deskrypcje. – Logika i język, Warszawa.

Студии 1984: Studia konfrontatywne polsko-poludniowoslowianskie, pod red. Kazimierza Polanskiego, Wrocław.

Студии 1986-2003: Studia gramatyczne bulgarsko-polskie, t. I (1986) – t. III (1989) Wrocław; t. IV (1991) – t. VII (2003), pod red. *Violetty Koseskiej-Toszewej* i in. Warszawa.

Фреге 1892: *Frege, G.* Uber Sinn und Bedeutung. – Zeitschrift fur Phil. und phil. Kritik, 100, p. 25-50.